

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING OG'ZAKI NUTQ KO'NIKMALARINI BAHOLASHNING MEZON-INDIKATORLI DIAGNOSTIK MODEL

Axmedov Hasan Uzairovich

Chirchiq davlat pedagogika universiteti mustaqil izlanuvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23096731>

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi bo'lajak o'qituvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini baholashga mo'ljallangan mezon-indikatorli diagnostik modelning mazmuni va tuzilishi asoslanadi. Model baholash ob'ektini alohida til birliklari bilan cheklamasdan, kasbiy-pedagogik nutqning mazmuniy-mantiqiy aniqligi, ravonligi, lingvistik aniqligi, talaffuz-intonatsion sifati, pragmatik va sotsiomadaniy maqbulligi hamda strategik boshqaruvini yaxlit diagnostika qilishga yo'naltirilgan. Har bir mezon kuzatiladigan indikatorlar orqali operatsionallashtirilib, natijalarni yuqori, o'rta va quyi darajalarda tavsiflash taklif etiladi. Diagnostika kirish, jarayon va yakuniy bosqichlarda rubrika, kuzatuv varaqasi, audio-video yozuv, o'zini o'zi va o'zaro baholash vositalari yordamida amalga oshirilishi ko'zda tutiladi. Modelning mezon indikator dalil daraja qayta aloqa ketma-ketligi baholashning shaffofligi, mezoniyligi va rivojlantiruvchi xususiyatini ta'minlashi asoslanadi.

Kalit so'zlar: bo'lajak o'qituvchi, kasbiy og'zaki nutq, diagnostik model, baholash mezon, indikator, ravonlik, lingvistik aniqlik, pragmatik maqbullik, sotsiomadaniy moslik, strategik boshqaruv, rubrika, qayta aloqa.

Аннотация. В тезисе обосновываются содержание и структура критериально-индикаторной диагностической модели оценивания профессиональных навыков устной речи будущих учителей. Модель ориентирована на комплексную диагностику содержательно-логической точности, беглости, языковой правильности, произносительно-интонационного качества, прагматической и социокультурной уместности,

а также стратегического управления профессионально-педагогической речью. Каждый критерий операционализируется посредством наблюдаемых индикаторов, а результаты предлагается описывать на высоком, среднем и низком уровнях. Диагностика предусматривается на входном, процессуальном и итоговом этапах с использованием аналитической рубрики, листов наблюдения, аудио- и видеозаписей, самооценки и взаимооценки. Обосновывается, что последовательность «критерий индикатор свидетельство уровень обратная связь» обеспечивает прозрачность, критериальность и развивающую направленность оценивания.

Ключевые слова: *будущий учитель, профессиональная устная речь, диагностическая модель, критерий оценивания, индикатор, беглость, языковая точность, прагматическая уместность, социокультурная адекватность, стратегическое управление, рубрика, обратная связь.*

Abstract. *This thesis substantiates the content and structure of a criterion-and-indicator-based diagnostic model for assessing pre-service teachers' professional oral communication skills. The model extends assessment beyond isolated language forms and provides an integrated diagnosis of content and logical precision, oral fluency, linguistic accuracy, pronunciation and intonation, pragmatic and sociocultural appropriateness, and strategic regulation of professional pedagogical speech. Each criterion is operationalized through observable indicators, while performance is described at high, medium, and low levels. Diagnostic assessment is designed for entry, formative, and final stages through analytic rubrics, observation checklists, audio-video evidence, self-assessment, and peer assessment. The sequence criterion indicator evidence level feedback is proposed as the core mechanism for ensuring transparency, criterion-referenced interpretation, and the developmental function of assessment.*

Keywords: *pre-service teacher, professional oral communication, diagnostic model, assessment criterion, indicator, oral fluency, linguistic accuracy, pragmatic*

appropriateness, sociocultural appropriateness, strategic regulation, analytic rubric, feedback.

KIRISH

Bo'lajak o'qituvchining og'zaki nutqi pedagogik faoliyatda bilimni tushuntirish, savol-javobni boshqarish, o'quvchi fikrini aniqlashtirish, qayta aloqa berish va muloqotdagi muammolarni bartaraf etish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli uni baholash faqat grammatik xatolar soni yoki nutq tezligi bilan chegaralanishi mumkin emas. Baholash tizimi nutqning mazmuniy, lingvistik, interaktiv, pragmatik, sotsiomadaniy va strategik xususiyatlarini kuzatiladigan ko'rsatkichlar orqali aniqlashi lozim. CEFRning og'zaki nutqni baholash jadvalida range, accuracy, fluency, interaction va coherence kabi sifatlar ajratilishi ham ko'p mezonli baholash zaruratini ko'rsatadi (Council of Europe, 2020). Bachman va Palmer kommunikativ til qobiliyatini baholashda til bilimlari bilan bir qatorda strategik qobiliyatni ham e'tiborga olish zarurligini ta'kidlaydi. Strategik komponent maqsadni belgilash, mavjud resurs va bajarilgan faoliyatni baholash hamda rejalashtirish kabi metakognitiv jarayonlar bilan bog'lanadi (Bachman & Palmer, 1996). Kasbiy pedagogik nutqda bu jihat o'qituvchining kommunikativ vaziyatni tez baholashi, fikrini qayta ifodalashi, tushunmovchilikni aniqlashi va mos strategiyani tanlashida namoyon bo'ladi. Demak, diagnostik model nafaqat tayyor nutq mahsulini, balki nutqiy faoliyatni boshqarish sifatini ham qayd etishi zarur. Mazkur tezisning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy og'zaki nutq ko'nikmalarini mezon va kuzatiladigan indikatorlar asosida baholashga xizmat qiluvchi diagnostik modelni nazariy-metodik jihatdan asoslashdan iborat.

Mezon-indikatorli diagnostik modelning tuzilishi. Taklif etilayotgan modelning asosiy tamoyili baholanayotgan konstruktni «mezon indikator dalil daraja diagnostik xulosa va qayta aloqa» zanjiri orqali operatsionallashtirishdan iborat. Mezon baholashning mazmuniy yo'nalishini belgilasa, indikator mazkur sifatning nutq jarayonida kuzatiladigan konkret namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Dalil

esa audio-video yozuv, kuzatuv qaydi, topshiriq natijasi yoki analitik rubrikadagi belgi orqali qayd etiladi. Shu tariqa umumiy taassurotga asoslangan subyektiv bahodan dalillarga tayangan mezoniy baholashga o'tish imkoniyati yaratiladi.

Baholash mezon	Asosiy indikatorlar	Diagnostik mazmun
Mazmuniy-mantiqiy aniqlik	mavzuga muvofiqlik; fikrning aniqligi; izchillik; dalillash; xulosa chiqarish	pedagogik mazmunni aniq, mantiqiy va tushunarli tashkil etish
Ravonlik va nutqiy dinamika	nutq sur'ati; asossiz pauzalarning kamligi; uzluksizlik; tabiiylik	fikrni ortiqcha uzilishlarsiz erkin ifodalash
Lingvistik aniqlik	grammatik to'g'rilik; leksik tanlov; terminologik aniqlik; bog'lovchi vositalar	til vositalarini kasbiy vazifaga mos va to'g'ri qo'llash
Talaffuz va intonatsiya	tovushlarning aniqligi; urg'u; intonatsiya; ovoz tempi va kuchi	nutqning eshitishtirish va mazmuniy urg'u jihatdan tushunarlilik
Pragmatik-interaktiv maqbullik	kommunikativ maqsad; savol-javobni boshqarish; turn-taking; qayta aloqa; auditoriyaga moslashish	nutqni pedagogik maqsad va muloqot sharoitiga muvofiq tashkil etish
Sotsiomadaniy maqbullik	nutqiy etika; hurmat; registr; madaniy sezgirlik; diskriminativ bo'lmagan ifoda	pedagogik muloqotning etik va sotsiomadaniy me'yorlarga mosligi
Strategik-refleksiv boshqaruv	parafraz; aniqlashtirish; self-repair; tushunishni tekshirish; refleksiya	kommunikativ qiyinchilikni aniqlash, bartaraf etish va nutqni qayta tartibga solish

CEFR kommunikativ kompetensiyani lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik tarkiblar bilan izohlab, og'zaki faoliyatda ravonlik, moslashuvchanlik, aniqlik, coherence va interaction kabi sifatlarni deskriptorlar orqali ifodalaydi (Council of Europe, 2020). Biroq bo'lajak o'qituvchi nutqining kasbiy xususiyati

baholashni pedagogik maqsad, auditoriya bilan o'zaro ta'sir, tushuntirish sifati, etik muloqot va strategik qayta boshqaruv indikatorlari bilan kengaytirishni talab etadi. Shu jihatdan taklif qilinayotgan model umumiy kommunikativ deskriptorlarni kasbiy-pedagogik faoliyat kontekstiga moslashtiradi.

Darajaviy diagnostika. Har bir mezon bo'yicha indikatorlarning namoyon bo'lish barqarorligiga qarab uch diagnostik daraja taklif etiladi. Yuqori darajada talaba kasbiy vaziyatda fikrini aniq va izchil ifodalaydi, til vositalarini barqaror nazorat qiladi, nutqi ravon va pragmatik jihatdan mos bo'ladi, suhbatdosh reaksiyasiga qarab strategiyasini mustaqil o'zgartiradi. O'rta darajada asosiy kommunikativ vazifa bajariladi, biroq ayrim lingvistik, mantiqiy yoki strategik uzilishlar kuzatiladi va murakkab vaziyatlarda tashqi ko'mak talab qilinishi mumkin. Quyi darajada esa nutqiy faoliyat fragmentar, kommunikativ maqsadning amalga oshishi beqaror, xatolar tushunishga sezilarli ta'sir qiladi hamda strategik tuzatish imkoniyatlari cheklangan bo'ladi. Darajalar alohida bir ko'rsatkich asosida emas, indikatorlar majmuasi bo'yicha chiqarilgan diagnostik xulosa sifatida talqin qilinadi.

Diagnostika bosqichlari va vositalari. Model uch bosqichli monitoringni nazarda tutadi. Kirish diagnostikasi talabaning boshlang'ich nutqiy profilini aniqlaydi va rivojlantirish zarur bo'lgan mezonlarni belgilaydi. Jarayonli diagnostika mikroo'qitish, vaziyatli topshiriqlar, dialog, pedagogik tushuntirish va savol-javob jarayonida o'sish dinamikasini kuzatadi. Yakuniy diagnostika esa bir xil yoki ekvivalent kasbiy kommunikativ vazifalar orqali erishilgan natijani aniqlaydi. Bunda analitik rubrika o'qituvchi bahosini mezonlashtiradi, kuzatuv varaqasi indikatorlarning mavjudligini qayd etadi, audio-video yozuv qayta tahlil uchun obyektiv dalil beradi, self-assessment va peer-assessment esa reflektiv-regulyativ mexanizmni faollashtiradi. CEFR ham tanlangan deskriptorlardan rejalashtirish, o'qitish va baholashni yaqin uyg'unlashtirish hamda hamkorlikdagi faoliyatni monitoring qilishda foydalanish mumkinligini qayd etadi (Council of Europe, 2020).

Baholash natijasining pedagogik qiymati faqat darajani belgilash bilan tugamasligi lozim. Hattie va Timperley (2007) feedbackning ta'limdagi kuchini uning o'quvchiga hozirgi holat, maqsad va keyingi harakatlar haqida axborot berishi bilan bog'laydi. Shu nuqtai nazardan, modelda diagnostik natija «qaysi daraja?» savoliga javob berish bilan birga «qaysi indikator rivojlantirilishi kerak?» va «keyingi nutqiy vazifada qanday strategiya qo'llanadi?» savollariga ham yo'naltiriladi. Bu esa baholashni nazorat vositasidan rivojlantiruvchi metodik mexanizmga aylantiradi.

XULOSA

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy og'zaki nutqini obyektiv baholash ko'p mezonli, kuzatiladigan va pedagogik faoliyat kontekstiga mos indikatorlarga tayanishi zarur. Taklif etilgan mezon-indikatorli diagnostik model mazmuniy-mantiqiy aniqlik, ravonlik, lingvistik aniqlik, talaffuz-intonatsiya, pragmatik-interaktiv va sotsiomadaniy maqbullik hamda strategik-refleksiv boshqaruvni yagona baholash tizimida birlashtiradi. «Mezon indikator dalil daraja qayta aloqa» mexanizmi natijalarni shaffof talqin qilish, individual rivojlanish nuqtalarini aniqlash va keyingi metodik ta'sirni rejalashtirish imkonini beradi. Shu sababli modeldan kirish, jarayon va yakuniy monitoringda foydalanish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy nutq ko'nikmalarini nafaqat o'lchash, balki maqsadli rivojlantirish uchun ham metodik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bachman L. F., Palmer A. S. Language Testing in Practice: Designing and Developing Useful Language Tests. Oxford: Oxford University Press, 1996. 377 p.
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.

3. Hattie J., Timperley H. The Power of Feedback // Review of Educational Research. 2007. Vol. 77, No. 1. P. 81.112. DOI: 10.3102/003465430298487.
4. Luoma S. Assessing Speaking. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. 212 p.
5. Brown H. D., Abeywickrama P. Language Assessment: Principles and Classroom Practices. 2nd ed. White Plains, NY: Pearson Education, 2010. 386 p.